

S A Y I 1 4 • 2 0 0 5

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

fiyesi” (s.197-199), Ek II- “İttihat ve Terakki Cemiyeti İleri Gelenlerinin Vakfettikleri 300.000 Liranın Vakfiyesi” (s.200-202), Ek III- “Millî Ekmekçi Anonim Şirketi'nin İçtüzüğü” (s.203-214) ve Ek IV- “Millî Ekmekçi Anonim Şirketi'nin İstanbul Ticaret Odası Kayıt Beyannamesi” (s.215-216).

Sistematik bir “Kaynakça” (s. 217-221) ve detaylı bir “Dizin”le (s. 223-240) biten eserin önemli bir kısmını, müellifin de girişte belirttiği gibi, daha önce değişik dergi ve sempozyum kitaplarında yayımlanan farklı makale çalışmalarını teşkil etmekle birlikte, bunlar yer yer genişletilerek başarılı bir şekilde bir araya getirilmiş, bunun yanında iki ayrı yeni makale daha eklenmiştir. Eser, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki yenileşme çabaları, zamanını yakalama gayretleri ve reform teşebbüsleri üzerine düşünenlerin okumaktan ve yeni şeyler öğrenmekten zevk alacakları bir çalışma olarak alanında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Seyfi Kenan

Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakârlık

Mehmet Vural

Ankara: Elis Yayınları, 2003. 143 sayfa.

Mehmet Vural'ın kitabı “Önsöz”, “Giriş”, üç bölüm, “Sonuç”, “Kaynakça” ve “Dizin”den oluşmaktadır. Kitap muhafazakârlık kavramını siyaset felsefesi açısından ele almaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla bu çalışmada amaç, muhafazakârlık kavramının tarihî sürecini belirlemeye çalışan teorisyenlerin takibi ve analizleri üzerinden bir soykütüğü çıkarmak, buradan hareketle, yer yer düşünsel yansımalarına da değinerek, çeşitli örneklerle muhafazakârlık kavramına olabildiğince doğru bir anlam yükleme teşebbüsüdür. Aslında kitap boyunca hissedilen güzel bir olgu, metnin Türkiye'deki sosyalbilimlerle ilgili diğer incelemelerde devamlı rastlanan bütün akademik tarafsızlığı ve sıkıcı tasvirî cümlelerine rağmen, yazarın, Batı'da ortaya çıkmış ve gelişmiş, oldukça farklı ve Batılı özellikler taşıyan, İslâm coğrafyasına göre çok farklı bir entelektüel ardalana sahip muhafazakârlık gibi bir kavramı, Batı'nın dışından biri olarak kendince; ama Batılı hâliyle ve kendi durduğu yerle herhangi bir ilişkilendirme kaygısı gütmeyen ve böylelikle bir şeyleri birbirine karıştırarak indirgeme veya basitleştirme riskine düşmeden anlamaya çalışma gayretidir. Böylelikle okur, “kendinde bir muhafazakârlık”la baş başa kalmış oluyor.

Kitap muhafazakârlığı, bu kavramın tarihinde emeği yoğunlukla hissedilen Edmund Burke başta olmak üzere, toplum ve siyaset üzerinde kafa yormuş, konuşmuş filozofların neredeyse tamamının yapıtlarına ve sözlerine atıflar yaparak anlamaya çalışıyor.

Kitap, “Muhafazakâr Teorinin Oluşumu”, “Muhafazakârlığın Siyaset Felsefesindeki Yeri” ve “Çağdaş Muhafazakârlık, İslâm ve Yerellik Sorunu” başlıkları altında üç temel bölümden oluşuyor. Eserin “Giriş” kısmında Türkiye’deki olumsuz koşullardan kaynaklanması çok muhtemel bir önyargıya bir ölçüde set çekebilmek için, siyaset felsefesi ve muhafazakârlığın “ne”liği üzerinde duruluyor. “Birinci Bölüm”de, muhafazakârlığın ortaya çıkışıyla ilgili aydınlanma deneyimine temas ediliyor. Söz konusu kavramın, Aydınlanmanın olumsuz veçhelerine gösterilmiş bir tepki olarak ortaya çıktığı savı temellendirildikten sonra, teorinin biçimlenmesiyle ilgili olarak Kıta Avrupası ve Anglo-Amerikan dünyasına değiniliyor. XVIII. yüzyıl aydınlanması, daha sonra Avrupa dışındaki coğrafyalara dayatıldığı gibi, bir altın çağın ön koşulu niteliğinde özel bir yüzyıl olmanın yanı sıra, çok sonra Hegel’in de sıklıkla atıf yapacağı gibi, iç içe yaşanan birçok sorunun da kaynağı olma özelliğini hep barındırmıştır. Toplumsallıkların alaşağı edildiği, istikrarın sürekli kırıldığı bu dönemde, dinle birlikte insan maneviyatının tamamı aşırı bir soruşturma ve dışlanma geçirdi. Maneviyat karşıtlığı konusunda aşırı bir heyecanın varlığına aydınlanmanın göreceli avantajları eklenince, tepkici düşünceler dışında, kimse bütün bir insanlık adına önemli bir şeylerin kaybedilmiş olabileceğini düşünmedi. Batı’da ortaya çıkan bu tepkisel düşünce, sonraları muhafazakâr teoriyi kuracaktı. Burada daha başka eleştirmenlerin ötesinde özel olarak muhafazakârlığın ilk kuramcılarına, Edmund Burke, David Hume ve diğer bazı düşünürlere ayrıntılı bir biçimde yer veriliyor.

“İkinci Bölüm”de, muhafazakârlığın siyaset felsefesindeki yeri üzerinde duruluyor. Bir taraftan aile, birey ve toplum, mülkiyet ve devlet gibi muhafazakâr duyarlılığın en fazla hissedildiği kavramlar üzerinde ayrıntılı durulurken, diğer taraftan liberal teoriyle muhafazakârlık karşılaştırılmakta, benzer ve farklı yönleri, bu benzerlik ve farklılıkların temel nedenleriyle birlikte ele alınarak kurumlar, din, gelenek, semboller ve ön yargı gibi kavramların işlevinin ardından muhafazakârlığın düşünce olarak nasıllığı daha da belirginleştirilmektedir. En son demokrasi, otorite, özgürlük ve devrim-değişim sorunları üzerinden yapılan analizlerde muhafazakârlığın eleştirel hüviyeti sunulmaktadır.

Kitabın “Üçüncü Bölüm”ünde muhafazakârlığın çağımızda aldığı son şekil, bu arada ortaya çıkan farklılaşmış pek çok muhafazakârlık biçimi, Avrupa ve Amerika’daki dağılımlar ve ülkemiz açısından muhafazakârlığın durumu üzerinde durulmaktadır. Burada bizi daha ziyade ilgilendiren, elbette Türkiye’deki muhafazakârlıktır. Yazar bu konuda, Türkiyeli diğer meslektaşlarının aksine, olabildiğince soğukkanlı ve tutarlı; olabildiğince rahat ve başarılıdır. Özellikle II. Meşrutiyet’ten günümüze kadar Türkiye coğrafyasında muhafazakâr diye nitelenebilecek kayda değer ne kadar düşünür varsa (klasik, liberal ve devrimci muhafazakârlar) tümünü masaya yatıran yazar, Saîd Halim Paşa ve Nurettin Topçu gibi entelektüel yeterliliğiyle bilinen düşünürler de dâhil, maneviyatı vurgulayan Türkiye düşünürlerinin Batılı anlamda profesyonel ve popüler bir muhafazakârlıkla nitelenemeyeceklerini ifade eder. Yazarın buradaki niyeti, Türk düşüncesini kesinlikle basite almak değildir. Özellikle modern Batı düşüncesinde yaşandığı üzere, Batılı kavramlardaki özel sorunlar bu kavramların evrenselliğini engellemektedir. Daha açık bir ifadeyle, bizde muhafazakârlık sürekli dinle ilişkilendirilen, dindarlığın eşanlamlısı olarak kullanılagelen ve İslâmcı duyarlılıklara sahip olmakla özdeşleştirilen bir kavramken, asıl muhafazakârlık -yazarın da çok güzel ortaya koyduğu gibi- insanın ruhsal ihtiyaçlarının ve buna bağlı olarak bireyin devamı niteliğinde toplumda bu yönde manevi yönlere gönderme yapan kavram ve kurumların bulunabileceği, hatta bunun haklı ve gerekli olduğu düşüncesini kendine hareket noktası kabul ederek birtakım deneyimleri eleştirme edimi veya durumudur. Yazar kitabın sonunda, haklı olarak, muhafazakârlığın aydınlanmayla birlikte düşünülmesi gerektiği; öte yandan Türkiye ve Batı düşüncesi birbirinden bağımsız olarak düşünüldüğünde, Türkiye’de muhafazakârlık hatalı bir biçimde dindarlıkla özdeşleştirilmekte ve bu nedenle yerilmekteyken, aslında muhafazakârlığın siyaset felsefesinde önemli ve etkin, başat bir düşünce geleneğinin adı olduğu, aydınlanmayla Batı’nın kazandıklarına mukabil kaybettiklerine gönderme yapan özel bir tavır alma biçimi olduğu ve bu düşüncenin Batı’da ateist, liberal veya dindar birçok değişik şeklinin bulunabildiği sonuçlarına ulaşmaktadır. Bu arada yazar, özellikle Gadamer’le popülerlik kazanan “ön yargı” kavramından büyük bir heyecanla bahsetmekte, buradaki heyecanı da, düşünülebilecek olanın aksine, dindar bir duyarlılığın yerine daha ziyade düşünsel bir kaygıdan kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu önemli bir gerçek, muhafazakârlığın seküler boyutudur. Kavramların soy kütüğünde ontolojik kaygılar, ontolojik zemin

ve referanslar ve elbette tarihsel ve entelektüel ardalın ileri derecede önemlidir. Çünkü genelde Batılı kavramlar, “kendilerinde ne oldukları”na bakılmaksızın (aslında akademik ve entelektüel bir soruşturmanın amacı, bir şeyin kendinde ne olduğunu ortaya koymak olmalıdır), sanki esas nokta bir şekilde Türkiye toplumuyla bu kavramlar arasında bir ilişkilendirilme üzerine kurulmuş paralellikler ve yenilenmelere müsait benzerlikleri tespitmiş gibi, yazarın temel kaygısı eşliğinde alınarak düşünmelerimize dayatılır. Bu da gerçekten çok sıradan ve beyhude bir gayrettir. Bu kitapta yazarın çarpıcı bir özelliği de, bu hatalı gelenekten kendini kurtarabilmeyi başarmış olmasıdır. Batılı diğer kavramlarda, genelde rastlanıldığı üzere, muhafazakârlıkta da ciddi bir seküler zeminin varlığı hissedilmektedir. Seküler zeminin mevcudiyeti bu düşünme biçimine bir eksiklik getirmediği gibi, bir fazlalık da getirmez; ama “kendinde muhafazakârlık” olarak onu anlamamıza yardımcı olur. İnsanlar kaybettiklerinin eksikliğini çok hissettiklerinde, onları bir panik içinde aramaya koyulurlar. Muhafazakârlıktaki durum da aşağı yukarı böyledir ve bu Türkiye için de geçerlidir. Fakat dinin varlığının veya bazı kurumların varlığının arzulanması ya da savunulması her zaman dindar bir duyarlılıktan kaynaklanmaz. Hatta modern zamanlarda bu daha ziyade seküler ve hümanist bir duyarlılıktan kaynaklanır. Çünkü esas kaygı insanlıktır. Bu açıdan muhafazakârlığa bakıldığında seküler, ateist, liberal veya devrimci kimliğiyle pek çok insanı içine almaya müsait, gelişmiş ve sofistike bir siyaset felsefesi teorisiyle karşılaşılır. Amaç ise insanlık için manevi birtakım kavram ve kurumlara sahip çıkmaktan ibarettir.

Muhammet Özdemir

İslâm Ahlak Teorileri (Ethical Theories in Islam)

Macid Fahri

Çeviren: Muammer İskenderoğlu-Atilla Arkan

İstanbul: Litera Yayınları, 2004. 330 sayfa.

İslâm düşüncesi ve özellikle İslâm ahlak düşüncesi üzerinde ülkemizde yapılan çalışmalar -genelde diğer İslâm ülkelerinde olduğu gibi- gerek telif ve gerekse çeviri faaliyeti açısından oldukça sınırlıdır. Batı ahlak felsefesi/düşüncesi üzerine yapılan telif ve çevirileri sayı ve kalite açısından da mukayese ettiğimizde, bu durum açık bir şekilde ortaya çıkar. İlâhiyat çevrelerinde yapılan